

INHOUD

Lijst figuren	14
Lijst tabellen	17
Afkortingen	22
Woord vooraf	26
Dankwoord	28

INLEIDING 29

De coronapandemie is geen gelijkmaker: naar een 'pandemierechtvaardigheid' aan de hand van *La Peste* van Albert Camus 30

Bernard Hubeau

1. Bouwstenen voor een 'pandemierechtvaardigheid' vanuit 'La Peste' van Albert Camus	31
1.1 <i>Setting the scene</i> : de jaren 1947 en 2020. Het kader: toen en nu	31
1.2 Tien, honderd of meer interpretaties voor de symboliek in het boek?	31
1.3 De hoofdpersonages: een schilderij met diverse morele perspectieven	32
1.4 De relatie van de mens met natuur en omgeving: hoogmoed ongepast	33
1.5 Een zoektocht naar rechtvaardigheid: van solitaire naar solidaire opstand	34
1.6 Solidariteit tussen mensen: relatieve utopie en mensenlevens redden als doelen	36
1.7 Menselijke waardigheid: nood aan bescheidenheid en bedachtzaamheid	38
1.8 Rechts-/bestuurlijke orde en goddelijke orde: (mede)menselijkheid gevraagd	39
1.9 Wat leren wij van Camus voor de strijd/revolte tegen het onrecht van armoede?	40
1.9.1 Sociale rechtvaardigheid en de nood aan structurele oplossingen	40
1.9.2 Positieve en collectieve revolte op basis van grond- en mensenrechten	40
1.9.3 Solidariteit en menselijke waardigheid als grondwaarden en oplossingen voor armoedesituaties	40
1.9.4 Bescheiden democratie en overheid op maat	41
1.9.5 Respect voor onze omgeving	41
1.9.6 Participatie als vorm van sociale rechtvaardigheid	41
2. Pandemie is geen gelijkmaker: de rode draad in dit <i>jaarboek</i>	41
2.1 Evoluties in het armoededebat in dertig jaar en dertig edities	42
2.2 De coronapandemie als ongelijkheidsvirus	43
2.2.1 De pandemie is geen gelijkmaker, integendeel	43
2.2.2 De impact van de coronamaatregelen	43
2.2.3 De historische en internationale dimensie van pandemieën	44
2.2.4 Is er sprake van een kennis- en informatiekloof en gebrek aan inclusie?	44
3. Enkele conclusies: naar de erkenning van een grondrecht op bescherming tegen armoede?	45
4. Tot slot	47

DEEL I. ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING	51
1.1 Dertig jaar armoedecijfers	52
<i>Jill Coene</i>	
1. Een definitie van armoede	52
2. Het meten van armoede	55
3. Armoede en sociale uitsluiting: Europese politieke consensus	57
3.1 Van Lissabonstrategie naar EU2020-strategie ...	57
3.2 ... tot een actieplan voor de Europese pijler van sociale rechten	58
4. Data	59
5. De evolutie van armoede en sociale uitsluiting in België	60
5.1 Het relatieve armoederisico: 1988-2019	60
5.2 Materiële deprivatie: 1998-1992 en 2006-2020	64
5.3 Zeer lage werkintensiteit: 2006-2020	66
5.4 Armoede of sociale uitsluiting: 2006-2020	67
6. Sociale bijstand 1991-2020	68
6.1 Leefloongerechtigden	68
6.2 Sociale bijstand voor ouderen	70
6.3 Sociale bijstand voor personen met een handicap	71
7. Conclusie	73
1.2 Dertig jaar Vlaams woonbeleid: wat leert ons de Vlaamse woonmonitor?	80
<i>Sien Winters</i>	
1. Kwaliteit	81
1.1 Fysieke kwaliteit	81
1.2 Vochtproblemen	83
1.3 Comfort	84
2. Betaalbaarheid	85
2.1 Woonquote	86
2.2 Resterend inkomen	87
3. Woonzekerheid	88
3.1 Achterstallige hypothecaire kredieten	89
3.2 Gedwongen uithuiszettingen private huur	90
3.3 Gedwongen uithuiszettingen sociale huur	90
3.4 Dak- en thuisloosheid	91
4. Evenwicht tussen vraag en aanbod	92
4.1 Woonnood	92
4.2 Theoretische doelgroep huurondersteuning	92
4.3 Noodkopers	92
4.4 Overbezetting	93
5. Toegang	93
6. Armoede verminderen als transversaal doel van het woonbeleid	95
7. Beleid	96
8. Tot slot	96

1.3 Armoede en toegang tot justitie (na) dertig jaar: de rechtshulp als onmisbare schakel	102
<i>Steven Gibens, Bernard Hubeau en Els Vandensande</i>	
1. Wat leren we uit dertig jaar Jaarboeken Armoede over recht en armoede?	103
1.1 Sociale grondrechten en armoede	103
1.2 Rechtsbedeling en armoede	104
1.3 Ongelijke toegang tot recht en rechtshulp	104
2. Het belang van rechtshulpverlening voor mensen die in armoede leven	105
2.1 Focus op rechtshulp	105
2.2 Korte schets rechtshulpverlening in Vlaanderen	105
2.3 De rechtshulpverlening als hefboom in de strijd tegen armoede	107
3. De diagnose: onvoldoende oog voor de noden van mensen in armoede	108
3.1 Het AVA over rechtshulp: een oproep tot dialoog	108
3.2 De diagnose vandaag: wat leren we uit dertig jaar praktijk?	109
3.2.1 Kritische bedenkingen bij de verschillende lijnen in de rechtshulpverlening	110
3.2.2 Juridische tweedelijnsbijstand: meer dan financiële drempels alleen	110
3.2.3 Eerstelijnsbijstand: niet vertrouwd met leefwereld van mensen in armoede	113
4. Naar een participatief antwoord op de uitdagingen in de rechtshulp	116
4.1 Belang van participatie van de doelgroep	116
4.2 Participatory legal design	116
4.3 Concreet: vier fasen	117
4.4 Een nieuwe mindset voor juridische professionals	117
5. Conclusie	118
1.4 Dertig jaar sleutelen aan gelijke onderwijskansen: een B-attest?	123
<i>Ides Nicaise, Emilie Franck en Sebastiano Cincinnato</i>	
1. Van democratisering naar gelijke kansen	123
2. Het GOK-beleid: een trein met veel wagons	124
3. Het inschrijvingsrecht: schuchtere pogingen tot desegregatie	126
4. Lokale overlegplatforms: een miskend succes	127
5. Het GOK-ondersteuningsbeleid: positief maar niet over de hele lijn	127
6. Naar een versterking van het GOK-beleid: geld alleen is niet genoeg	132
7. Besluit: waarom een B-attest?	135
1.5 Structureel armoedebeleid is slim armoedebeleid (en vice versa)	140
<i>Tuur Ghys en Jan Vranken</i>	
1. Een structureel perspectief op armoede: een van de zes	140
2. De structurele (re)productie van armoede	143
3. De dwaaltocht van een structurele armoedebestrijding	146
4. De volgende dertig jaar: zal het ooit lukken? Handvatten voor een structurele armoedebestrijding	149
4.1 Enkele criteria voor een doelmatig en zo structureel mogelijk armoedebeleid	150
4.2 Haalbare structurele ingrepen	151

1.6 Transformatieve gelijkheid in het recht als antwoord op armoede en sociale ongelijkheid? 162*Wouter Vandenhole*

1. Gelijkheid op de sociale en ecologische agenda	163
2. De huidige benadering van (on)gelijkheid in het recht van de mensenrechten	164
3. Kritieken op het huidige juridische gelijkheidsbegrip	166
4. Naar een herijking van het juridische gelijkheidsbeginsel	167
5. Transformatieve gelijkheid	169
6. Besluit	171

DEEL II. PANDEMIE EN ONGELIJKHEID 177**2.1 Pandemie, armoede en ongelijkheid: een inleiding op het themadeel 178***Jill Coene*

1. Ongelijk besmettings-, morbiditeits- en mortaliteitsrisico	179
2. Ongelijke economische gevolgen	181
2.1 Economie en arbeidsmarkt	181
2.2 Inkomens	182
2.3 Inkomensongelijkheid	183
2.4 Consumptie, sparen en schulden	183
3. Impact op armoede	185
3.1 Een stabiel armoederisico?	185
3.2 Toch meer armoede?	186
4. Ongelijke sociale gevolgen	187
4.1 Ongelijke draagkracht	187
4.2 Mentale gezondheid en hulpverlening	188
4.3 Onderwijs en welzijn van kinderen en jongeren	188
4.4 Gendergelijkheid?	189
5. Globale ongelijkheden	190
6. Slotreflectie: samenleven na corona	192

2.2 De werkgelegenheids- en sociale impact van de COVID-19-crisis 204*Jeroen Barrez, Tom Bevers, Ann Coenen, Valérie Gilbert, Günther Mattheussens, Rudi Van Dam en Koen Vleminckx*

1. Macro-economische context	204
2. Ongeziene arbeidsmarkteffecten	205
3. Heterogene arbeidsmarkteffecten	208
4. Beperkt zicht op de situatie van zelfstandigen	212
5. Maatregelen beperken impact op inkomens	212
6. Gematigde stijging van leefloon, sterke stijging maatschappelijke hulp	216
7. Globaal beperkte impact op armoedeniveau, grotere impact onder getroffen werknemers	218
8. Impact op sociale cohesie: onzichtbaar maar structureel?	220
9. Conclusie	220

2.3 Maandinkomens in COVID-19-jaar 2020	225
<i>Johannes Derboven, Wouter Neelen, Jonas Vanderkelen, Gerlinde Verbist en Sarah Marchal</i>	
1. Eerder onderzoek naar de impact van COVID-19	225
2. Blussen wanneer het brandt: de Belgische maatregelen	228
3. Data en methode	230
3.1 Nowcasting	230
3.2 Beleidsscenario's	231
3.3 Beperkingen	232
4. Resultaten	233
5. Discussie en conclusie	241
2.4 Corona als een etnisch ongelijkheidsvirus	245
<i>Dirk Geldof</i>	
1. Corona: meer dan een gezondheidscrisis	245
2. Corona werkte ook als ongelijkheidsvirus	246
3. De eerste pandemie in superdiverse steden	247
4. Corona als een etnisch ongelijkheidsvirus	248
4.1 Groot-Brittannië als eerste verontrust	248
4.2 Verenigde Staten: mensen van kleur en latino's harder getroffen	249
4.3 Hogere sterftcijfers in Frankrijk bij wie elders is geboren	250
4.4 Nederland: hoger sterfterisico bij belangrijke groepen met migratieachtergrond	251
4.5 Etnische ongelijkheid in sterfterisico in België	252
5. Lessen voor de toekomst	254
5.1 Breng de (etnische) ongelijkheden beter in kaart	255
5.2 Verklein de ongelijkheid in de gezondheidszorg	255
2.5 De impact van de COVID-19-pandemie op het (over)leven van vluchtelingen en migranten in België	261
<i>Eva Spiritus-Beerden, An Verelst, Tosca Lasuy, Nina Langer-Primdahl, Morten Skovdal en Ilse Derluyn</i>	
1. Inleiding	261
2. Methode	262
3. De impact van COVID-19 op het dagelijks leven van migranten en vluchtelingen in België	265
4. Verschillen tussen subgroepen	268
4.1 Verschillen tussen mannen en vrouwen	268
4.2 Verschillen tussen leeftijdsgroepen	268
4.3 Verschillen naargelang de huisvesting	269
4.4 Verschillen naargelang de verblijfsstatus	270
5. Is de situatie van vluchtelingen en migranten in België anders dan elders in Europa?	271
6. Conclusie	271

2.6 Op zoek naar nabijheid: sociaalwerkpraktijk in tijden van COVID-19	276
<i>Peter Raeymaeckers en Johan Boxstaens</i>	
1. De rol van publieke en non-profitorganisaties in tijden van COVID-19	277
2. De professionele relatie en nabijheid in sociaal werk	278
3. Op zoek naar praktijken van nabijheid in tijden van COVID-19	278
3.1 Vragenlijst	279
3.2 Data-analyse	279
4. Resultaten	280
4.1 Snelle reorganisatie van dagelijkse routines en nieuwe praktijken	280
4.2 Outreach	281
4.3 Proactiviteit	281
4.4 Informaliteit door virtueel contact	282
5. Conclusie	282
2.7 COVID-19: de grote gelijkmaker? Een globaal en historisch perspectief	286
<i>Tom De Herdt, Joachim De Weerdts en Tim Soens</i>	
1. Internationale inkomensverschillen en COVID-19	287
1.1 De verbanden tussen internationale inkomensverschillen, morbiditeit en COVID-19	289
1.2 Inkomensverschillen en epidemische mortaliteit in het verleden	290
2. Indirecte impact van de pandemie: focus op de lage-inkomenslanden	294
2.1 COVID-19 en onrechtstreekse slachtoffers in het gezondheidssysteem	294
2.2 Onrechtstreekse slachtoffers elders in de samenleving en economie	296
2.3 Kunnen pandemieën tot meer gelijkheid leiden? Een historische blik	298
3. Conclusie	300
2.8 De smaak van armoede in tijden van COVID-19	307
<i>Britt Dehertogh, Jusra Baki, Hilde Maelstaf, Billie Vinck, Axelle Beuselinck en Eline Baete</i>	
1. Van voedselzekerheid naar voedselrechtvaardigheid	308
2. Invloeden op voedingspatronen van mensen in armoede	309
2.1 Voeding is geen 'vrije' keuze	309
2.2 Hoe worden voedingspatronen beïnvloed?	310
3. Impact van de pandemie	312
4. Resultaten van een community-based survey	314
4.1 Methode en respons	314
4.2 Overzicht van voedingsinitiatieven	315
4.3 Handelingen in beeld	318
4.4 Inperking van de toegang tot kwaliteitsvolle voeding	319
5. Aanbevelingen voor de toekomst	321
6. Conclusie	322

2.9 Is er ongelijkheid in vaccinatie bij kinderen in Vlaanderen? 329*Laura Willen en Heidi Theeten*

1. De belangrijkste pijlers voor een hoge vaccinatiegraad: laagdrempeligheid, inschikkelijkheid en vertrouwen	330
2. Vaccinatiegraadstudies in Vlaanderen: opzet en resultaten	334
3. Risicofactoren voor een ongelijke vaccinatiegraad	338
4. Impact van de SARS-CoV-2-pandemie	342
5. Conclusie	343

2.10 Solidair risico lopen. Inzichten uit de standpunttheorie voor een inclusief beleid en inclusieve wetenschap 348*Kristien Hens en Katrien Schaubroeck*

1. Wat betekent het om risico te lopen?	350
2. Standpunttheorie en kennisverwerving over een virale pandemie	352
3. Besluit: drie redenen voor het belang van de standpuntepistemologie	356

DEEL III. PERSPECTIEVEN UIT HET VELD 363**3.1 30 jaar beleidsparticipatie vanuit armoede-ervaring: hebben we er genoeg van? 364***Heidi Degerickx, Els Dhooge, Katty Creytens, Nele Schroyen, Gert Van Tittelboom en Han Verleyen*

1. De doorbraak van beleidsparticipatie door het Algemeen Verslag over de Armoede	364
2. Ervarensdeskundigen over hun jarenlange engagement in participatie	366
2.1 Waarom engageren mensen zich in een vereniging waar armen het woord nemen?	366
2.2 De meerwaarde van beleidsparticipatie vanuit ervaringskennis	368
2.3 De grenzen of valkuilen van beleidsparticipatie vanuit ervaringskennis	371
2.4 Evaluatie van dertig jaar beleidsparticipatie door mensen met armoede-ervaring	373
2.5 Beleidsparticipatie vanuit ervaringskennis: hebben we er genoeg van?	374
2.6 Een duidelijke oproep voor meer rechtvaardigheid en gelijkheid	375
3. Conclusie: we hebben er niet genoeg van	375

3.2 De strijd tegen armoede blijft een kwestie van participatie, mensenrechten en samenwerking 379*Henk Van Hootegem, Griet Roets en Ides Nicaise*

1. Armoedebeleid in ontwikkeling	379
1.1 'Tekens van exclusieve regeringsaandacht voor de armoede' in de jaren negentig	379
1.2 Participatie van mensen in armoede en dialoog	380
1.3 Rechtenbenadering en <i>non-take-up</i> van rechten	381
1.4 Verschillende bevoegdheidsniveaus met eigen beleidsstructuren en beleidsinstrumenten	383
2. Armoedeonderzoek in ontwikkeling	384
3. De hardnekkigheid van armoede	387
3.1 Geen verbetering in de armoedecijfers	387
3.2 Ongelijkheden in onze samenleving	387
4. Handvatten voor het komende armoedebeleid	388

3.3 To leave no one behind? De impact van de COVID-19-crisis op mensen in situaties van armoede en bestaansonzekerheid	395
<i>David de Vaal en Veerle Stroobants</i>	
1. Een chronologie van de pandemie	395
1.1 Het begin van de crisis en de eerste lockdown	395
1.2 Versoepelingen en relance	396
1.3 Een tweede lockdown, graduele versoepelingen, soms weer verstrengingen	397
1.4 Vaccinaties	397
2. De impact van COVID-19 in situaties van armoede en bestaansonzekerheid	398
2.1 Bestaande ongelijkheden worden vergroot	399
2.1.1 Gezondheid	399
2.1.2 Huisvesting	400
2.1.3 Welbevinden	400
2.1.4 Onderwijs	401
2.1.5 Toegang tot dienstverlening	401
2.1.6 Digitalisering	401
2.2 Gevolgen voor de financiële situatie van huishoudens	402
2.2.1 Inkomen uit arbeid	402
2.2.2 Inkomen van uitkeringen	402
2.2.3 Spaargeld	403
2.2.4 Sociale bijstand	403
3. Aanbevelingen voor een herstelbeleid dat niemand achterlaat	404
 DEEL IV. STATISTIEKEN	 413
 Armoede en sociale uitsluiting ontcijferd	 414
<i>Jill Coene</i>	
1. Armoede en sociale uitsluiting in België en de Europese Unie	414
1.1 Het relatieve armoederisico	415
1.2 Ernstige materiële deprivatie	418
1.3 Zeer lage werkintensiteit	418
1.4 Armoede of sociale uitsluiting	418
1.5 Kinderarmoede	421
2. Inkomensverdeling en vermogen	423
2.1 Inkomensverdeling	423
2.2 Vermogensverdeling	424
3. Sociale zekerheid en bijstand: hoogte van de minimumuitkeringen	426
3.1 Gewaarborgd minimumpensioen en overlevingspensioen	427
3.2 De minimumwerkloosheidsuitkering en inschakelingsuitkering	427
3.3 De ziekte- en invaliditeitsuitkering	429
3.4 De sociale bijstand	431
3.4.1 Leefloon en Inkomensgarantie voor Ouderen	431
3.4.2 Tegemoetkomingen voor personen met een handicap	432
3.5 Minimale uitkeringen naast de armoederisicodrempel	433

4.	Bijstand in cijfers	435
4.1	Het Recht op Maatschappelijke Integratie	435
4.2	Het Recht op Maatschappelijke Hulp	441
4.3	De Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) en het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB)	443
4.4	Tegemoetkomingen aan personen met een handicap	447
5.	Consumptie en schulden	449
5.1	Consumptie	449
5.2	Schulden	450
5.2.1	Kredietschulden	450
5.2.2	Energie en drinkwaterschulden	452
5.2.3	Budget- en schuldhulpverlening	457
6.	Werk	461
6.1	Werkloosheidsgraad	461
6.2	Uitkeringsrechtigde volledig werklozen (RVA)	463
6.3	Niet-werkende werkzoekenden (VDAB) en schoolverlaters	469
6.4	Sociale economie	472
7.	Onderwijs	474
7.1	Financiële toegankelijkheid van het onderwijs	474
7.2	Gelijke onderwijskansen	478
8.	Huisvesting	486
8.1	Betaalbaarheid en woningkwaliteit	486
8.2	Sociale huisvesting	488
8.3	Thuisloosheid	489
9.	Gezondheid	492
10.	Maatschappelijke participatie	496
11.	Voedselbedeling	498
	Personalia	504